

Popularnonaukowe streszczenie projektu

„Zderzenie starych i nowych mediów”, o którym pisał Henry Jenkins, stanowi dziś podłoże, na którym rozwijają się narracje o „zderzeniu cywilizacji”, zaczerpnięte z geopolitycznej diagnozy Samuela Huntingtona. Problemy tożsamości i odmienności kulturowych, międzykulturowych strategii i relacji względem Innego, od dziesięcioleci dyskutowane na gruncie nauk o kulturze, znalazły się obecnie w samym centrum społecznego zainteresowania i zaczęły funkcjonować na masową skalę w przekazach politycznych, publicystycznych, informacjach medialnych, a także prywatnych dyskusjach, toczonej coraz częściej za pośrednictwem Sieci. Opinie o uchodźcach, rozdzielone na dwa przeciwstawne dyskursy – etycznej odpowiedzialności i bezpieczeństwa – wyraźnie podzieliły społeczeństwo.

Spółeczna debata na temat emigrantów pełna jest uproszczeń, stereotypów, generalizacji, przekazów silnie nacechowanych emocjonalnie, wreszcie przykładów instrumentalizacji samego zagadnienia. Tego typu komunikaty mogą zostać zaakceptowane przez większe grupy jedynie wtedy, gdy funkcjonują w ramach szerszych narracji, pochodzących od osób i instytucji posiadających dostęp do uprzywilejowanych centrów nadawczych (media mainstreamowe, ośrodki władzy politycznej). Dlatego też przyjmujemy założenie o nierównoczesności konwergencji, tzn. uznajemy, iż przekazy typu *top-down* zachowują nadal zdolność do sprawowania hegemonii, czyli kreowania dominujących społecznie wyobrażeń i poglądów, które stoją u podstaw przekazów typu *bottom-up*. Przekazy oddolne są zatem pochodnymi przekazów odgórnych, zgodnymi z wyznaczonymi przez nie sposobami interpretacji i oceny zjawisk.

Temat uchodźców uwydatnia głęboką dysproporcję między skalą wyobrażeń oraz stopniem emocji, jakie one wywołują, a stanem wyłaniającym się z badań, statystyk i prognoz. Polska jest krajem względnie monokulturowym i monoetnicznym. Wizerunki uchodźców obecne w polskim dyskursie publicznym w niewielkim stopniu mogą bazować na bezpośrednich obserwacjach oraz ulec realnej weryfikacji. Społeczeństwo pozostaje uzależnione od różnych form reprezentacji i mediatyzacji. Dlatego też niezwykle istotna jest rzetelna naukowa analiza i krytyczna refleksja nad kanałami komunikacji w konwergentnym modelu medialnym oraz charakterem treści cyrkulujących w jego obrębie. Taki też cel stawiamy sobie przed naszym badaniem, w którym korzystając z metod jakościowych (analizy dyskursu, krytycznej analizy materiałów wizualnych, metod etnografii wirtualnej), poddamy analizie obecne w dyskursie publicznym przekazy dotyczące uchodźców.

Mechanizm reprezentacji/kreowania wizerunku jest wielopoziomowy i obejmuje, w omawianym przypadku, m.in.: stosowane słownictwo (uchodźca, imigrant, imigrant ekonomiczny, tak zwany uchodźca) z sugestią określonych konotacji (mamy tu do czynienia z kulturową walką o znaczenie znaku); formułowane dystynkcje między tymi kategoriami; tworzenie wizualnych modeli tego, jak „powinien wyglądać” uchodźca, odwołujące się przede wszystkim do wyznaczników ekonomicznych, genderowych i wiekowych; wykorzystanie określonych figur i etykiet, częstokroć wspierających retorykę demaskacji; artykulacje różnic kulturowych (schematy „my” – „oni”) i wizje międzykulturowych strategii (izolacjonizm, majorytaryzm, asymilacja, integracja, wielokulturowość). Każdy z wymienionych aspektów funkcjonuje w obrębie różnorodnych jakościowo przekazów (podstawowy podział rozróżnia przekazy oddolne i odgórne, które w konwergentnym modelu medialnym wykazują zdolność do przeplatania się i obopólnych wpływów). Ponadto, cały mechanizm traktować należy jako proces, który ma swoją historię i toczy się również „tu i teraz”. Nasze badanie nie odwołuje się zatem wyłącznie do deskrypcji dyskursu z przeszłości, lecz stawia sobie za cel przedstawienie diagnoz mających konkretne aplikacyjne aspekty, sprzyjające prowadzeniu rzetelnego i odpowiedzialnego dialogu na tematy antagonizujące społeczność w epoce wielkich migracji ludności i medialnej konwergencji.

Naukowa analiza mechanizmu kształtowania wizerunku uchodźców stanowi nie tylko badawcze wyzwanie, ale także przedmiot najwyższej społecznej wagi. Badanie dyskursów, jakie toczą się wokół problemu uchodźców, pozwoli zidentyfikować źródła wiedzy o problemie, wzajemne interakcje między światem polityki i mediów a świadomością społeczną, najlepiej przyswajalne formy komunikatów, płaszczyzny i sposoby artykulacji własnych przekonań, schematy prowadzenia dyskusji, wyznawane wartości i ich interpretacje. Publiczne wypowiedzi na temat uchodźców, traktowane jako teksty kultury, jednocześnie reprezentują, jak i mają moc kreowania szerszych schematów myślenia, postrzegania i oceny określonych zjawisk czy grup społecznych. Innymi słowy, są zarazem pochodną oraz źródłem opinii i nastrojów publicznych. Narastająca niechęć i wzrost uprzedzeń wobec cudzoziemców – objawiające się nie tylko w deklaracjach, ale i poprzez rosnącą liczbę aktów przemocy na tle etnicznym i rasowym – są konsekwencją określonego formułowania przekazów, strategii retorycznych i przedstawieniowych obecnych w dyskursie publicznym. W obliczu takiego stanu rzeczy badawcza analiza jego mechanizmów, włącznie z możliwością krytycznej interwencji w aktualny jego kształt, staje się przedmiotem odpowiedzialności humanistyki, która winna być wyczulona na wszelkie przejawy napiętnowania, wykluczenia i niesprawiedliwości obecne w sferze publicznej.